Przemiany gospodarcze w Europie i na świecie w XIX wieku

Przemiany gospodarcze w Europie i na świecie w XIX wieku

Gospodarka w pierwszej połowie XIX wieku

Po zakończeniu wojen napoleońskich w Europie nastąpiła recesja gospodarcza. Była ona związana głównie z kryzysem w przemyśle tekstylnym i metalowym oraz w rolnictwie. Problemy te spowodowały spadek koniunktury w przemyśle. Problemem były też słabe zbiory importowanej z USA bawełny. Odbiło się to szczególnie na Wielkiej Brytanii, której przemysł tekstylny był w dużym stopniu uzależniony od niej.

Szczyt kryzysu nastąpił w latach 1846-1847. Załamanie się rynku, spowodowane przez zarazę ziemniaczaną i wielki nieurodzaj zbóż, było jedną z głównych przyczyn Wiosny Ludów.
Okres po wojnach napoleońskich charakteryzował się także wzrostem wolnej konkurencji. W wyniku tego upadło wiele małych przedsiębiorstw. Często na rynku pozostawały tylko te wielkie, korzystające często z pomocy i opieki państwa. Zapoczątkowało to proces „koncentracji kapitału”, który miał jeszcze przybrać na sile w drugiej połowie tego stulecia.

Zyskujące coraz większe możliwości wielkie przedsiębiorstwa, zaczęły popierać i wspierać finansowo postęp naukowo-techniczny. Działanie to zapewniało im pozostanie na wolnym rynku, gdyż stosując innowacyjne technologie mogli zmniejszyć koszt produkcji, lub polepszyć jakość swych wyrobów. Między innymi dzięki tym działaniom, w początkach XIX wieku pojawiły się nowe wynalazki, które wpłynęły na rozwój i industrializację świata. Najważniejszymi wynalazkami tamtych czasów był statek parowy, lokomotywa Stephensona, odkrycie zjawiska indukcji elektrycznej, zbudowanie pierwszego telegrafu przez G. Morse’a. Na rozwój przemysłu wydobywczego duży wpływ miało powstanie pierwszych wież wiertniczych.

Nowe wynalazki i technologie powodowały duże zmiany w różnych gałęziach przemysłu. W Anglii zmechanizowano przemysł włókienniczy, co spowodowało wyparcie wyrobów tradycyjnego rzemiosła. Dzięki temu towary stały się bardziej dostępne i tańsze. W efekcie poprawiła się higiena, czego skutkiem było wydłużenie ludzkiego życia. Jednak mechanizacja przemysłu powodowała również niepokoje społeczne, gdyż maszyny często zabierały pracę ludziom. Zresztą sytuacja robotników była bardzo trudna. W państwach brak było jakiegokolwiek prawodawstwa socjalnego, co powodowało samowolę pracodawców. Znacznie wydłużył się dzień pracy, a w fabrykach często zatrudniano dzieci (gdyż można im było mniej płacić).

Gospodarka pierwszej połowy XIX wieku charakteryzowała się daleko idącą ochroną własnych rynków przez poszczególne państwa. Odbywało się to głównie przy pomocy zaporowych ceł, lub poprzez całkowity zakaz sprowadzania określonych towarów. Dopiero w 1846 roku, Wilka Brytania jako pierwsza zniosła cła protekcyjne. Był to początek odejścia od zasady merkantylizmu (cła ochronne), na rzecz leseferyzmu, czyli wolnej konkurencji (leisser faire – pozwolić działać).

Ważną przemianą, jaka nastąpiła w początkach XIX wieku, była powolna utrata przez rolnictwo dominującej roli w gospodarce wielu państw. Wiązało się to z osłabieniem roli dawnej szlachty i wzmocnieniem miejskiej burżuazji. W większości krajów zniesiono poddaństwo i przeprowadzono uwłaszczenie chłopów. Był to konieczny warunek industrializacji, gdyż dawni mieszkańcy wsi poszukując lepszych warunków życia przenosili się do miast, gdzie znajdowali pracę w wielkich fabrykach. Okres uwłaszczenia chłopów można uznać za początek kapitalizmu. Zniesienie poddaństwa spowodowało wielki wzrost migracji ze wsi do miast i znacznie przyspieszyło proces urbanizacji.

Rozwój kapitalizmu w drugiej połowie XIX wieku

Ze względu na rosnącą konkurencję, by móc utrzymać się na rynku, burżuazja i kapitalistyczne państwa przeznaczały ogromne sumy pieniędzy na badania naukowe. Spowodowało to wielki rozwój wynalazczości. Zmodernizowano przemysł hutniczy poprzez modernizację sposobu wytopu stali, powstanie pierwszych pieców hutniczych i pieców regencyjnych (piece martenowskie). Rozwinął się także

szybki przepływ informacji, czego przykładem mogło być położenie kabla telegraficznego między USA a Wielką Brytanią. Graham Bell w 1876 roku wynalazł telefon. Rozwijał się także szybki transport, głównie dzięki udoskonaleniu kolei, oraz wynalezieniu silnika spalinowego. Pod koniec XIX wieku powstał pierwszy samochód oraz silnik wysokoprężny stworzony przez R. Diesla. Powstawało także wiele urządzeń ułatwiających codzienne ludzkie życie, czego przykładem może być lodówka. W XIX wieku nastąpił też wielki rozwój badań nad prądem. Powstała pierwsza prądnica o stałej mocy, a Tomasz Edison wynalazł żarówkę, oraz stworzył pierwszą elektrownię na prąd zmienny

XIX wiek charakteryzował się także rozwojem i upowszechnieniem edukacji. Działo się tak, gdyż państwo potrzebowało silnej i sprawnej administracji, natomiast przemysłowcy umiejących czytać robotników. W związku z tym w wielu krajach pojawił się obowiązek szkolny.

Wiek XIX jest także stuleciem postępu medycyny. Odkryto bakterie i wynaleziono szczepionki (L. Pasteur), promienie X (W. Roentgen) czy witaminy (Polak K. Funk). Wraz z rozwojem medycyny nastąpiła także zdecydowana poprawa w dziedzinie higieny. Czynniki te spowodowały eksplozje demograficzną. Ludność świata zwiększała się w niespotykanym dotąd tempie, co powodowało liczne problemy społeczne, ale pozwalało także na kolonizację i zagospodarowanie nowych przestrzeni takich jak Syberia, Dziki Zachód, czy Australia.

Kolejną charakterystyczną dla gospodarki drugiej połowy XIX wieku cechą, była koncentracja produkcji i zastąpienie wolnej konkurencji przez gospodarkę monopolistyczną, czyli taką, gdzie dominującą pozycję osiągało jedno lub kilka największych przedsiębiorstw. Monopole, czyli zrzeszenia fabryk i spółek, stawały się jedynymi producentami określonych towarów i mogły dyktować ich ceny. W tym czasie powstawały związki przedsiębiorstw, takie jak kartel, czyli zrzeszenie niezależnych, wolnych zakładów, syndykat będący zrzeszeniem przedsiębiorstw, które wspólnie kupują i sprzedają. Powstawały także trusty zrzeszające kilka przedsiębiorstw mających wspólny zarząd, oraz koncerny, które zrzeszały przedsiębiorstwa z różnych gałęzi gospodarki (wszystkie etapy produkcji dobra finalnego, na przykład od wydobycia, przez hutnictwo, do budowy statków) Wielkie firmy potrzebowały też często dodatkowego kapitału na swój dalszy rozwój. Spowodowało to powstawanie spółek akcyjnych, w których każdy, najmniejszy nawet akcjonariusz miał swój niewielki udział i mógł partycypować w zyskach.

Wiek XIX charakteryzował się także poszukiwaniem nowych surowców i nowych źródeł energii. Wiek XIX nazywany jest często stuleciem pary i elektryczności. W związku ze zwiększającym się zapotrzebowaniem na energię zwiększano wydobycie węgla, tworzono elektrownie wodne, wykorzystywano coraz więcej stali, czy ropy naftowej (powstała lampa naftowa Ignacego Łukasiewicza). Wynalazcy zaczęli także poszukiwać coraz szybszej i sprawniejszej łączności, czego skutkiem było powstanie wielkich kanałów: sueskiego, kilońskiego i panamskiego. Wynaleziono radio i telegram. Bracia Wright wynaleźli także samolot, a wcześniej stworzono pierwsze balony.

W XIX wieku nastąpił wielki postęp cywilizacyjny i związany z nim rozwój nauki. Pojawiła się teoria ewolucji Darwina, pozytywizm A. Comte’a czy liberalizm J. S. Milla, będący uzasadnieniem wolnego rynku. Szerokie masy społeczeństwa zaczęły mieć dostęp do zdobyczy cywilizacji, nastąpił rozwój kultury masowej. W kwestiach społecznych ważnym wydarzeniem była walka o emancypacje kobiet (sufrażystki). Zaczęto tworzyć także ustawodawstwo socjalne, którego głównymi przejawami był zakaz pracy dzieci, powszechność ubezpieczeń, oraz prawo do strajku.

XIX wiek stworzył także nowe potęgi gospodarcze na mapie politycznej świata. USA po otrząśnięciu się z wojny domowej, zaczęło dominować w światowej gospodarce i handlu. Po zjednoczeniu w 1871 roku wzbogacone francuską kontrybucja Niemcy zaczęły zyskiwać coraz większe znaczenie w świecie, co spowodowało ich dążenie do nowego podziału kolonialni. Japonia po tym jak została zmuszona przez USA do wyjścia z izolacjonizmu, poprzez reformy „Meidżi” weszła na drogę kapitalistycznego rozwoju.

Główne pojęcia i teorie polityczne wiążące się z XIX-wiecznym rozwojem gospodarczym to imperializm, czyli dążenie do politycznego, lub ekonomicznego dominowania wielkich mocarstw nad resztą świata, oraz kolonializm będący skutkiem gospodarki kapitalistycznej i nacjonalistycznych tendencji mocarstw. W wieku XIX powstały także nowoczesne formy ustrojowe, takie jak monarchia konstytucyjna czy republika parlamentarna, często o charakterze parlamentarno-gabinetowym. W związku z tym powstały także wielkie partie polityczne o ogólnonarodowym programie.